

Kurgusal Metinlerde Şiddet Olgusuyla Karşılaşan Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Ömer Seyfettin Öyküleri Bağlamında Şiddeti Algılamaları Üzerine Bir Araştırma*

Faruk KAYMAN** ve Lokman TURAN***

Öz: Bu araştırmanın amacı, Ömer Seyfettin'in şiddet içeren eserleriyle karşılaşan ortaokul beşinci sınıf öğrencilerinin şiddetin farklı türlerinin yer aldığı bu eserler karşısında ortaya koydukları tepkileri tespit etmektir. Araştırmada nitel desenlerden olgubilim (fenomenoloji) kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, Van ili Tuşba merkez ilçesine bağlı Van Ahmet Yesevi Borsa İstanbul Ortaokulu 5-C sınıfında öğrenim gören 20 öğrenci oluşturmuştur. Uygulama esnasında Ömer Seyfettin'in farklı şiddet türlerini içeren dört öyküsü araştırmacı tarafından öğrencilere okunmuştur. Öğrencilerin tepkilerini belirlemek amacıyla veri toplama araçlarından gözlem ve görüşme kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesi sürecinde içerik analizi yöntemine başvurulmuştur. Öğrencilerin eserlere verdikleri tepkiler; okuma alışkanlığı düzeyi, şiddetle ilgili yakın zamanlı yaşantı ve cinsiyet değişkenleriyle ilişkisi bakımından incelenmiştir. Uygulamadan yaklaşık altı ay sonra şiddet olgusunun çalışma grubunda bıraktığı izleri tespit etmek amacıyla eserleri hangi düzeyde hatırladıkları tespit edilmiştir. Buradan elde edilen sonuçlar da öğrencilerin verdikleri tepkilerin anlamlandırılmasında işe koşulmuştur. Öğrencilerin şiddet içeren eserlere; şiddetin nedenlerinden kaçış, şiddetin kendisinden kaçış, şiddetin sonuçlarından kaçış, kabullenme/onaylama gibi tepkiler verdiği görülmüştür. Sonuç olarak öğrencilerin verdikleri tepkilerin okuma alışkanlığı düzeyi, şiddetle ilgili yakın zamanlı yaşantı ve cinsiyete göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Bunun yanında tepkilerin ortaya çıkmasında şiddetin türünün etkili olduğu görülmüştür. Bu sonuçlardan hareketle öğretmenlere ve araştırmacılara çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, Ömer Seyfettin, şiddet olgusu

A Research on the Perception of Violence by 5th Grade Students Who Faced Violence in Fictional Texts in the Context of the Stories of Ömer Seyfettin

*Bu makale, "Kurgusal Metinlerde Şiddet Olgusuyla Karşılaşan Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Ömer Seyfettin Öyküleri Bağlamında Şiddeti Algılamaları Üzerine Bir Araştırma" adlı doktora tezinden uyarlanmıştır.

** Dr., MEB, Van Milli Eğitim Müdürlüğü, farukkayman@gmail.com, Orcid No: 0000-0002-7917-7188

*** Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, lturan@atauni.edu.tr, Orcid No: 0000-0002-8622-7753

Gönderim: 11.01.2020

Kabul: 27.04.2021

Yayın: 30.06.2021

Abstract: The purpose of this research is to identify the reactions of fifth grade students' who encountered with the different types of violence theme in the works of Ömer Seyfettin. Phenomenology, one of the qualitative patterns, was used in the research. The study group of the research consisted of 20 students studying in Van Ahmet Yesevi Borsa Istanbul Secondary School 5-C class, which is connected to the central district of Tusba in Van. During the application, four stories of Ömer Seyfettin, which included different types of violence, were read by the researcher. Among the data collection tools, observation and interview were used to determine the students' reactions. Content analysis method was used in the process of data analysis. Approximately six months after the application, it was determined at what level they remembered the works in order to determine the traces left by the phenomenon of violence in the study group. The results obtained here have been used to make sense of the reactions of the students. It has been observed that students react to violent works such as escape from the causes of violence, escape from the violence itself, escape from the consequences of violence, acceptance / approval. As a result, it was determined that the reactions of the students differed according to the reading habit level, recent life related to violence and gender. In addition, it has been observed that the type of violence is effective in the emergence of reactions. Based on these results, some suggestions have been made to teachers and researchers.

Keywords: Children's literature, Ömer Seyfettin, phenomenon of violence

Giriş

Çocuk edebiyatı eserleri, çocukların hem kendilerini hem de çevrelerinde bulunan dünyayı daha iyi tanımalarını sağlamaktadır. Zira edebiyat, insana farklı olana kulak verme ve kendisi gibi olmayı anlama fırsatı sunmaktadır. Lukens'in (2002) de ifade ettiği gibi insan başkalarının deneyimlerini ya da tarihte vuku bulmuş hadiseleri aynıyla yaşayamaz fakat edebiyat böyle bir imkân sahası açar. Bir başka deyişle insan, edebiyat yoluyla hiç deneyimlemedikleri hakkında dolaylı da olsa tecrübe kazanmış olur. Bu ise onu hayatın zorlukları karşısında daha dirayetli kılabılır. Hayat tecrübesi bakımından yetişkinlere nispeten daha yoksul durumda olan çocuklar içinse edebiyatın deneyim kazandırıcı yönü daha da kıymetli bir hâl almaktadır. Bu sebeple çocuk edebiyatı ürünleri, günlük yaşamdan ve bu yaşamın gerçeklerinden uzak olmamalı; bu ürünler, çocuk gerçekliği göz önünde bulundurularak oluşturulmalıdır.

Hayatta iyi ile kötü, doğru ile yanlış, güzel ile çirkin bir arada bulunmaktadır. İnsanın olumlu yaşantılar geçirmesi ne kadar muhtemel ise olumsuz yaşantılara maruz kalması da o

kadar ihtimal dâhilindedir. Dolayısıyla dünya sadece iyinin bulunduğu, kötülükten arınmış bir yer değildir ve çocuklar yalnızca olumlu vakalarla karşılaşmazlar. Farklı ortamlarda ve farklı anlayışlarla yetişen birçok bireyin bulunduğu ortamda çocuklar istenmeyen davranışlarla karşılaşabilmekte (Kaya & Erdem, 2020); aile içi şiddet, fiziksel ve psikolojik şiddet içeren davranışlar, akran zorbalığı, engellilik, ölüm vb. günlük hayatta karşılaşılan travmatik olaylar da çocuğun hayatında yer bulabilmektedir. Bu durum çocuk edebiyatına da yansımış ve sorun odaklı çocuk edebiyatı ürünlerinin ortaya çıkmasıyla neticelenmiştir. Bu edebiyat ürünlerinde çocuğun hayatındaki sorunlar konu edilmekte, böylelikle çocuğa bu sorunlarla baş edebilme ve onlarla ilgili dolaylı deneyim kazanma fırsatı sunulmaktadır. Dilidüzgün (1996), sorun odaklı çocuk edebiyatı ürünlerinden bahsederken kendi dünyasına, kendi sorunlarına benzer bir dünyayı çocuk edebiyatı ürünlerinde bulmanın çocuklar ve gençler için kendi sorunlarını çözmede hazır bir reçete anlamı taşımadığını; önemli olanın okurun belli konularda bilinçlenmesi ve benzer gerçeklerin ona farklı açılardan sunulması olduğunu, bireysel ve toplumsal gelişimde söz konusu kitapların yol göstericilik rolünün de gözden kaçırılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Kaya ve Tanrıverdi (2020) edebî eserlerde karakterlerin iyimser bir bakış açısıyla karşılaştıkları problemlere hızlı bir biçimde çözümler üretmeye odaklanmaları, bu eserleri okuyan çocukların da yaşadıkları sorunları çözümlenmelerinde yararlı olabileceğini dile getirmektedir.

Gün geçtikçe varlığını her sahada daha çok hissettiren şiddet olgusunu ele alan çocuk edebiyatı eserleri, öteden beri tartışmalı bir alan olagelmıştır. Travmatik konulardan biri olan şiddet; çocuk edebiyatı ürünlerinde olmalı mı, olmamalı mı? Bu sorunun etrafında yazılıp çizilenlerin sayısı da şiddet olgusuyla birlikte her geçen gün artmaktadır. Şiddetin çocuk kitaplarında kesinlikle yer almaması gerektiğini söyleyenlerin yanı sıra çocuğun günlük yaşamında yer alan, özellikle günümüzde kitle iletişim araçları vasıtasıyla çok fazla ön plana çıkan şiddet olgusunun çocuk kitaplarında yer alması gerektiğini savunanlar (Neydim, 2003; Nimon, 1993) azımsanmayacak sayıdadır.

Pek çok araştırmacı, çocuk edebiyatı eserlerinin şiddetten arındırılmasını doğru bulmayıp asıl odaklanması gereken sorunun “Şiddet nasıl ele alınmalıdır?” sorusu olması gerektiğini düşünmektedir (Sever, 2002; Fırat & Çeker, 2016). Sever (2002), kitaplarda şiddetin çocuğa yansıtılış şekli üzerinde durmakta ve çocuğu duygusal örselenmelerden korumak için bazı hususların göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre çocuk kitaplarında yer alan kahramanlar amaçlarına şiddet uygulayarak ulaşmamalı, bu eserlerde şiddet, sorun çözmenin bir yolu olarak gösterilmemeli ve olumlanmamalıdır.

Şayet çocukların hayatındaki her şey çocuk kitaplarında kendine yer bulabilecekse bunların çocukla paylaşılma biçimine dikkat edilmelidir. Bu durumda nitelikli eserlerin tespit edilmesi ve bunların uygun zamanlarda çocuklara okutulması gerekmektedir. Bu düşünceden hareketle çocuğun ruh dünyasında tahribat yaratmayacak, Turan'ın (2013) ifadesiyle şiddeti makul gösteren sınırsız bir özgürlükten sakınıldığı kadar didaktizm tuzağına düşmekten de sakınılarak hazırlanmış, çocuğu özgür kılacak ve güçlendirecek eserlerin tercih edilmesi büyük bir önem taşımaktadır.

Son yıllarda çocuk edebiyatı ürünlerinde yer alan şiddet olgusu üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda şiddet konusu uzun uzadıya ele alınmış, çocuk okurun bu olguyla karşılaşması sonrasında oluşabilecek sonuçlar irdelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmaların önemli bir kısmı eser incelemelerine ayrılmıştır. Bu incelemelerde Cumhuriyet'ten önce ve sonra yaşamış olan bazı yazarların öykü, masal ve roman türündeki eserleri ele alınmış ve bunlarda geçen şiddet sahneleri yorumlanmıştır (Aktaş & Uzuner Yurt, 2017; Fırat, Güleç & Şahin, 2013; Güney 2007; Kuzu, 2003). Bazı çalışmalarda yabancı yazarların eserleri de incelenmiş, bu eserlerde geçen şiddet içerikli bölümler tartışılmıştır. Türk ve yabancı yazarların eserlerinin incelendiği bu çalışmalarda özellikle öykü türündeki eserlerin araştırma konusu edildiği ve eleştirildiği görülmüştür (Fırtına, 2003; İçöz, 2003; İlkhan & Koç, 2003; Koşmak, 2003; Sivri, 2003). Ayrıca çocuk edebiyatı ilkelerinden hareketle şiddet içeren bu eserlerin çocuğa uygun olup olmadığı üzerine yorumlar yapılmıştır (Bölükbaş, 2003; Dağlıoğlu & Çamlıbel Çakmak, 2009; Fırat, 2012; Meral, 2016; Türcan Yüksel, 2008; Ustaoglu, 2006).

Türk hikâyeciliğinin önde gelen isimlerinden olan Ömer Seyfettin, hikâyelerini çocuklar için yazmamasına rağmen onlar tarafından en çok okunan yazarlardan biridir (Tosunoğlu, Haktanır, Çocuk & Gök, 2008). Çocuk kahramanların bolca yer aldığı ve yazarın çocukluk anılarını anlattığı hikâyeleri, çocukların ilgiyle okuduğu eserler arasında yer almaktadır. Hâlâ öğretmenler tarafından en çok bilinen, eserleri okunan ve öğrencilere tavsiye edilen yazarların başında Ömer Seyfettin gelmektedir (Büyükkavas Kuran & Ersözlü, 2009). Bununla birlikte yaşadığı dönemin koşulları gereği Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde şiddet olgusunun çokça yer aldığı görülmektedir. Şiddet içeren bu eserlerin çocuk eğitimi ve çocuk edebiyatı açısından gözden geçirilerek uygun olanlarının çocuk okurlara tavsiye edilmesi ve okutulması büyük önem arz etmektedir. Bu sayede Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde yer alan şiddet öğeleri tespit edilebilecek ve bu öğelerin çocuk okurlara vereceği olası zararların önüne geçilebilecektir.

Doğru eserleri tespit edebilmek veya bunların çocuk okura uygun olup olmadığını ortaya koyabilmek için literatürdeki mevcut çalışmaların yanı sıra çocuklarla gerçekleştirilecek uygulamalı araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışma da böyle bir ihtiyaca cevap verebilmek amacıyla ve yapılan araştırmalara katkı sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Problem Durumu

Çalışmada, “Ortaokul 5. sınıf öğrencilerinin Ömer Seyfettin’in şiddet içeren eserleri karşısındaki tepkileri nelerdir?” ana problemi doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır:

1. Ortaokul 5. sınıf öğrencilerinin Ömer Seyfettin’in fiziksel şiddet içeren eserleri karşısındaki tepkileri nelerdir?
2. Ortaokul 5. sınıf öğrencilerinin Ömer Seyfettin’in psikolojik şiddet içeren eserleri karşısındaki tepkileri nelerdir?
3. Ortaokul 5. sınıf öğrencilerinin Ömer Seyfettin’in cinsel şiddet içeren eserleri karşısındaki tepkileri nelerdir?
4. Ortaokul 5. sınıf öğrencilerinin Ömer Seyfettin’in ekonomik şiddet içeren eserleri karşısındaki tepkileri nelerdir?
5. Ortaokul 5. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlığı düzeyleri, yakın zamanlı şiddet yaşantıları ve cinsiyetleri onların şiddeti algılamalarına ve ona verecekleri tepkilere nasıl yön verecektir?

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada; katılımcıların tepkilerini, şiddet olgusu karşısındaki algılarını ve deneyimlerindeki kesişen noktaları tespit etmek amaçlandığı için nitel desenlerden olgubilim (fenomenoloji) kullanılmıştır.

Olgubilim, insanların günlük hayatta farkında oldukları ancak hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmadıkları olguların araştırılmasında kullanılan bir araştırma modelidir (Yıldırım & Şimşek, 2016). Kaynağını felsefe ve psikolojiden alan bu araştırma deseninde, çeşitli deneyimlere sahip bireylerin deneyimlerinin özüne ulaşılması hedeflenmektedir (Creswell, 2017). Bu araştırmada, 5. sınıf öğrencilerinin kendilerine okunan eserlerde yer alan şiddet olgusu karşısında verecekleri tepkileri tespit etmek ve bu olgu hakkındaki tecrübelerini aydınlatmak amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda gözlem, görüşmeler ve doküman analizi gibi

yöntemler kullanılarak sürecin ayrıntılı ve uzun süreli araştırılması gerektiğinden olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Van ili Tuşba merkez ilçesine bağlı Van Ahmet Yesevi Borsa İstanbul Ortaokulunda öğrenim gören 20 beşinci sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışma grubu belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemlerinden birkaçı kullanılmıştır. İlk olarak maliyet, ulaşılabilirlik, zamanı verimli kullanma gibi durumlar da göz önünde bulundurularak kolay ulaşılabilir durum örnekleme tercih edilmiş ve Van İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı Van Ahmet Yesevi Borsa İstanbul Ortaokulu belirlenerek müdürlükten araştırma izni alınmıştır. Daha sonra benzeşik (homojen) durum örnekleme yöntemiyle bahsi geçen okuldaki beşinci sınıf şubeleri belirlenmiştir. Belirlenen dört şube içinden; cinsiyet, okurluk özellikleri ve yakın zamanlı şiddet yaşantısı gibi değişkenler göz önüne alınarak maksimum çeşitlilik örnekleme en uygun sınıf tespit edilmiş ve bu değişkenleri en iyi yansıtan sınıfın 5-C sınıfı olduğu görülmüştür. Çalışma grubunda yer alan öğrencilerden 11'i kız, 9'u erkektir. Bu öğrencilerden 8'inin ileri, 7'sinin orta, 5'inin ise zayıf düzey okuma alışkanlığına sahip olduğu tespit edilmiştir. Yine bu öğrencilerden 10'u yakın zamanlı şiddet yaşantısına sahipken geri kalan 10 kişi böyle bir yaşantı geçirmemiştir.

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada, öğrencilerin tepkilerini belirlemek için veri toplama araçlarından gözlem ve görüşme kullanılmıştır. Verileri güçlendirmek amacıyla kütüphane kayıtları, okur otobiyografileri ve Türkçe öğretmeni tarafından yazılan okur biyografileri de kullanılmıştır.

Uygulamaya başlamadan önce Ömer Seyfettin'in bütün öyküleri (160 öykü) okunmuş ve şiddet unsurunun ağırlık kazandığı 11 eser belirlenmiştir. Bu eserlerin dil ve anlatım yönünden 5. sınıf seviyesindeki öğrencilere uygunluğunun ve onlarda psikolojik tahribat oluşturacak düzeyde şiddet içerip içermediğinin belirlenmesi amacıyla Türkçe eğitimi alanında uzman iki öğretim üyesinin görüşü alınarak kitap değerlendirme ölçeği oluşturulmuştur. Bu ölçek, Türkçe eğitiminde uzman 7 kişiye ve 8 Türkçe öğretmenine gönderilmiş ve her bir eser için bir ölçek doldurmaları istenmiştir. Bunun sonucunda uzman kişiler ve öğretmenler tarafından yukarıda belirtilen yaş grubuna uygun olduğu tespit edilen 4 eserin uygulamalarda kullanılmasına karar verilmiştir.

Araştırmada kullanılan eserlerin isimleri, hangi şiddet türüne örnek olarak seçildiği aşağıda verilmiştir.

1. Fiziksel Şiddet: Kıskançlık adlı hikâye
2. Psikolojik Şiddet: Kaşığı adlı hikâye
3. Cinsel Şiddet: Bomba adlı hikâye
4. Ekonomik Şiddet: Diyet adlı hikâye

Araştırmanın uygulama kısmı, Van İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün 03/10/2018 tarih ve 18182679 sayılı araştırma izni onayıyla 11 Ekim-7 Aralık 2018 tarihleri arasında Van Ahmet Yesevi Borsa İstanbul Ortaokulunda gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizi üç farklı aşamada gerçekleşmiştir. İlk aşamada Ömer Seyfettin'in şiddet içerikli eserlerinden oluşan bir havuz oluşturulmuş ve havuzda toplanan bu eserler, araştırmanın amacına uygunlukları bakımından incelenmiştir. İkinci aşamada çalışma grubunun özelliklerinin tespit edilmesi amacıyla elde edilen veriler analiz edilmiştir. Üçüncü aşamada ise şiddetin türlerine göre sınıflandırılmış olan eserlerle bir araya getirilen öğrencilerin bu eserlere verdikleri yazılı tepkiler analiz edilmiştir.

Eserler şiddet türlerine göre tasnif edildikten sonra çalışma grubunun özelliklerinin araştırmanın amacına uygunluğunun tespiti için betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analiz, elde edilen verilerin daha önceden belirlenen temalara göre özetlenmesi ve yorumlanması (Yıldırım & Şimşek, 2016) esasına dayanmaktadır. Çalışma grubunun okuma alışkanlıklarının düzeyi, önceden belirlenmiş üç kategoriye göre alt, orta ve ileri düzey şeklinde tespit edilmiştir. Okuma alışkanlığı düzeyinin belirlenmesinde çalışma grubunun yazdığı okur otobiyografileri, Türkçe öğretmenin çalışma grubundaki her bir öğrenci için yazdığı okur portreleri, bu öğrencilere ait Türkçe dersi yıl sonu başarı puanları, Türkçe öğretmenin görüşleri ve her bir öğrencinin bir yıl boyunca okuduğu kitap sayısı analiz edilmiştir. Çalışma grubunun yakın zamanda şiddete tanık olup olmadığını veya maruz kalıp kalmadığını tespit etmek amacıyla okul rehber öğretmeni tarafından her bir öğrenciye Şiddet Sıklığı Anketi uygulanmış, bu anketin analizinden ve rehber öğretmenin görüşlerinden hareketle öğrencilerin yakın zamanlı şiddet tecrübeleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yapılan bu çalışmalardan sonra ortaokul 5. sınıf öğrencilerinin şiddet içeren eserlere verdikleri tepkileri açıklamak ve yorumlamak amacıyla ihtiyaç duyulan kavram ve ilişkileri belirlemek için içerik analizi tercih edilmiştir. İçerik analizinin temelinde, "birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamak" (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 242)

vardır. Yapılan bu çalışmada da çalışma grubunun şiddet içeren eserler karşısındaki yazılı tepkileri içerik analizine tabi tutulmuş, bu analizler gözlem ve görüşmeler sonucunda elde edilen verilerle desteklenmiştir. Verilerin analizinde araştırmacı tarafından belirlenen kategorilerin içeriği yeterince yansıtıp yansıtmadığını tespit etmek amacıyla Türkçe eğitimi alanında uzman iki farklı kodlayıcı kullanılmıştır. Kodlayıcılar arasında uzlaşma sağlandıktan sonra kategoriler belirlenmiştir. Kodlayıcılar arası güvenilirliğin %85 olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında veri çözümleme sürecinde öğrenci tepkileri K1, K2, K3... şeklinde kodlanarak verilmiştir.

Bununla birlikte, çalışma grubuna okunan her bir eserin hangi yönleriyle ve ne kadar hatırlandığını, eserlerde yer alan şiddetin hatırlanıp hatırlanmadığını belirlemek için uygulamadan yaklaşık 6 ay sonra yapılan odak grup görüşmesinden elde edilen yazılı veriler de içerik analiziyle incelenmiş ve kodlanmıştır.

Araştırmanın İnandırıcılık, Aktarılabilirlik, Tutarlık ve Teyit Edilebilirliği

Araştırmanın inandırıcılığını sağlamak için uygulama sürecinin uzun bir döneme yayılması sağlanmış ve sürecin doğal bir ortamda ilerlemesine çalışılmıştır. Bağımsız bir gözlemci (rehber öğretmen) tarafından uygulama faaliyetleri gözlemlenmiş ve her uygulamadan sonra rapor tutulmuştur. Uygulamadan önce, uygulama esnasında ve sonrasında derinlemesine ve ayrıntılı veri toplanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın aktarılabilirliğini sağlamak için verilerin toplanması ve analizi esnasında araştırmacının rolü açık bir şekilde ifade edilmeye çalışılmıştır. Katılımcıların özellikleri ve araştırmada yer alma nedenleri, araştırmada kullanılan veri toplama yöntemleri ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Tutarlığı sağlamak için uygulamada kullanılacak olan kitapların tespitinde, uygulama esnasında elde edilen verilerin sınıflandırılmasında ve verilerin analiz edilmesi aşamasında Türkçe eğitimi alanında uzman öğretim üyelerinden görüş ve onay alınarak hareket edilmiştir. Veri setinin kodlanmasında iki farklı kodlayıcı kullanılmıştır. Kodlayıcılar arasında uzlaşma sağlandıktan sonra kategoriler belirlenmiştir. Kodlayıcılar arası güvenilirliğin %85 olduğu tespit edilmiştir. Teyit edilebilirliği sağlamak için araştırmanın veri toplama araçları, araştırmadan elde edilen veriler, verilerin kategorize edilmesi ve analizi aşamaları ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, verilerinden elde edilen bulgular ele alınmış ve bunlarla ilgili çeşitli yorumlara yer verilmiştir.

Çalışma Grubunun, Çocuk Kitaplarında Şiddet Olgusu Hakkındaki Görüşleri

Bu başlık altında, katılımcılarla çocuk kitaplarında şiddet olgusu konusunda yapılan odak grup görüşmesi sonucunda elde edilen verilere yer verilmiştir. İlk olarak, okudukları kitapların kendilerinde nasıl bir duygu değişikliği yaratabileceği katılımcılara sorulmuş, bununla birlikte kendilerinde duygusal değişiklik yaratacak kitapların özelliklerini de yazmaları istenmiştir. Alınan cevaplar Tablo 1'e yansıtılmıştır.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Kendilerinde Duygu Değişikliği Yaratan Kitapların Özellikleri Hakkındaki Görüşleri

Katılımcılarda Duygu Değişikliği Yaratan Kitapların Özellikleri	Katılımcılar	f	%
İçeriğe Bağlı	K1, K2, K3, K4, K10, K12, K14, K17	8	40
Edebî Nitelik	K6, K9, K15, K16, K18, K19, K20	7	35
Kitabın Adı	K11, K13	2	10
Belirtilmemiş	K5, K7, K8	3	15

Katılımcıların tamamı, okudukları edebî eserin kendilerinde az veya çok duygu değişikliği yarattığını söylemiştir. Öğrencilerden 8'i duygu değişikliğinin içeriğe bağlı olduğunu, 7'si kitabın edebî niteliğinin, 2'si ise kitabın adının duygu değişikliği konusunda belirleyici olduğunu ifade etmiştir. 3 öğrenci ise herhangi bir özellik belirtmemiştir.

İkinci soruda, öğrencilere sevdikleri ve ilgiyle okudukları bir eserde sevdikleri bir kahramanın şiddet görmesi durumunda neler düşünecekleri ve ne gibi duygular hissedecekleri sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplar neticesinde aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 2. Katılımcıların Çocuk Kitabında Kahramanın Şiddet Görmesi Durumunda Verecekleri Muhtemel Tepkiler Hakkındaki Görüşleri

Katılımcıların Kahramanın Şiddet Görmesi Durumunda Verecekleri Muhtemel Tepkiler		Katılımcılar	f	%
Duygusal Tepkiler	Üzüntü	K1, K2, K3, K5, K7, K8, K9, K12, K13, K14, K15, K16, K17, K18, K20	15	75
	Kızgınlık/Sinirlenmek	K4, K19	2	10
	Korku	K6	1	5
	Değişen Tepki	K10	1	5
	Kaçma Tepkisi	K11	1	5

Tabloda incelendiğinde öğrencilerin şiddet karşısında verecekleri tepkilerin tamamına yakını üzülmeye, kızma/sinirlenme ve korku alt kategorilerini içine alan duygusal tepki kategorisinde yer almaktadır. Değişen tepki kategorisi şiddetin ne kadar devam ettiğine ve dozunun artıp artmadığına bağlı olarak verilecek tepkiyi ifade etmektedir. Kaçma tepkisi kategorisinde ise kahramanın şiddete maruz kalması durumunda kitabı okumaktan vazgeçme eylemi ifade edilmektedir.

Öğrencilere sorulan üçüncü soru, okudukları bir kitapta şiddete yer verilmesinin o kitabın değerini düşürüp düşürmeyeceğiyle ilgilidir. Bu soruya verilen cevaplar aşağıdaki tabloda kategorize edilmiştir.

Tablo 3. *Şiddet Olgusunun Çocuk Kitaplarının Edebî Değeri Üzerindeki Etkileri Hakkındaki Görüşler*

Katılımcı Görüşleri	Katılımcılar	f	%
Olumsuz Etkiler	K1, K2, K3, K4, K5, K7, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K17, K18, K19, K20	18	90
Olumlu Etkiler	K8	1	5
Etkilemez	K6	1	5

Tablo 3 incelendiğinde öğrencilerin çok büyük bir bölümü, şiddet vakasının bir eseri kötü bir eser yapacağı kanaatindedir. Bir öğrenci şiddetin yer aldığı kitapları sevdiğini söylemiş ve bu tür bir kitabı güzel kitap olarak gördüğünü ifade etmiştir. Başka bir öğrenci ise bir kitapta şiddet vakasına yer verilmesinin o kitabın edebî değerini etkilemediğini belirtmiştir.

Öğrencilere sorulan dördüncü soru, okudukları bir kitapta nasıl bir şiddetin onları daha çok rahatsız edeceği konusundadır. Katılımcıların verdikleri cevaplar aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır.

Tablo 4. *Katılımcıların, Okudukları Bir Kitapta En Fazla Rahatsız Olacakları Şiddet Hakkındaki Görüşleri*

Katılımcıların En Fazla Rahatsız Oldukları Şiddet Durumu	Katılımcılar	f	%	
Şiddetin Türüne Göre	Fiziksel Şiddet	K1, K2, K6, K8, K10, K13, K14, K15, K17, K18, K19, K20	12	60
	Psikolojik Şiddet	K14	1	5
	Cinsel Şiddet	K13	1	5

Tablo incelendiğinde, şiddetin türüne göre fiziksel şiddet içeren kitaplardan hoşlanmayan öğrencilerin sayısının oldukça fazla olduğu görülmektedir. Birer öğrenci ise en fazla rahatsızlık duydukları kitapların psikolojik ve cinsel şiddet içerikli kitaplar olduğunu söylemişlerdir. Katılımcılar kanaatlerini belirtirken direkt fiziksel, psikolojik veya cinsel şiddet tabirini kullanmak yerine bu şiddet türlerinin tanımına giren davranışları ifade etmişlerdir. Hiçbir öğrencinin ekonomik şiddete değinmediği, 6 öğrencinin ise bu soruya cevap vermediği görülmüştür.

Fiziksel Şiddet İçeren Eser Karşısındaki Tepkilerin Sınıflandırılması

Araştırmanın çalışma grubunda yer alan öğrencilere, okuma sürecinde metinle etkileşimleri sonucunda oluşan duygu ve düşünceleri tespit etmek amacıyla Kıskançlık adlı eserin okunmasından sonra birtakım sorular yöneltilmiştir. Eserde en çok dikkatlerini çeken şeyin ne olduğu, kendilerini kahramanın ve yazarın yerine koymaları durumunda eserde ne gibi değişiklikler yapmayı düşündükleri, eserde şiddet uygulayan kişi hakkında neler düşündükleri gibi sorulardan oluşan görüşme formu katılımcılar tarafından doldurulmuştur. Katılımcıların

sorulara verdikleri cevaplar neticesinde fiziksel şiddet karşısındaki tepkileri aşağıdaki tabloya aktarılmıştır.

Tablo 5. Katılımcıların Fiziksel Şiddet İçeren Eser Karşısındaki Tepkileri

Fiziksel Şiddet İçeren Eser Karşısındaki Tepkiler	Katılımcılar	f	%
Şiddetin Kendisinden Kaçış	K2, K3, K4, K5, K7, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K19, K20	15	75
Şiddetin Sonuçlarından Kaçış	K1, K6, K8, K17, K18	5	25

Tablo 5 incelendiğinde öğrencilerin fiziksel şiddet içeren eser karşısındaki tepkilerinin iki farklı kategori oluşturduğu görülmektedir. Birinci kategoride yer alan öğrenciler, kendilerine öykü üzerinde herhangi bir değişiklik hakkı verilmesi durumunda fiziksel şiddet içeren bölümleri metinden tamamen çıkarmak istediklerini söylemişlerdir. Bu nedenle bu kategori şiddetin kendisinden kaçış şeklinde kodlanmıştır. Bu kategoride 15 öğrenci bulunmaktadır. İkinci kategoride yer alan 5 öğrenci ise direkt şiddeti değiştirmek yerine şiddetin yol açtığı ölümü eserden çıkarmak istemişlerdir. Bu sebeple bu kategori şiddetin sonuçlarından kaçış olarak kodlanmıştır.

Okuma alışkanlığının düzeyi ve fiziksel şiddet içeren eser karşısındaki tepkiler

Bu başlık altında okuma alışkanlığı düzeyinin fiziksel şiddet içeren esere verilen tepkileri anlamlandırmada belirleyici olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Katılımcıların tepkilerinin yer aldığı tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 6. Okuma Alışkanlığı Düzeyi ile Fiziksel Şiddet İçeren Esere Verilen Tepkilerin Karşılaştırılması

Fiziksel Şiddet İçeren Eser Karşısında Verilen Tepkiler	Okurluk Düzeyleri			f	%
	Alt	Orta	İleri		
Şiddetin Kendisinden Kaçış	4	5	6	15	75
Şiddetin Sonuçlarından Kaçış	1	2	2	5	25

Tablo 6'ya bakıldığında 15 öğrencinin şiddetin kendisinden, 5 öğrencinin ise şiddetin sonuçlarından kaçış tepkisi verdiklerini görmek mümkündür. Buna göre şiddetin kendisinden kaçış tepkisi veren 15 öğrenciden 4'ünün alt, 5'inin orta, 6'sının ise ileri düzey okuma alışkanlığına sahip öğrenciler olduğu görülmektedir. Şiddetin sonuçlarından kaçış tepkisi veren öğrencilerden 1'i alt, 2'si orta, 2'si ise ileri düzey okuma alışkanlığına sahip öğrencilerden oluşmaktadır.

Şiddetle ilgili yakın zamanlı yaşantılar ve fiziksel şiddet içeren eser karşısındaki tepkiler

Çalışma grubunun şiddetle ilgili yakın zamanlı yaşantılarının fiziksel şiddet içeren esere verdikleri tepkiler üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olup olmadığını tespit etmek amacıyla aşağıdaki tablo hazırlanmıştır.

Tablo 7.Şiddetle İlgili Yakın Zamanlı Yaşantılar ile Fiziksel Şiddet İçeren Esere Verilen Tepkilerin Karşılaştırılması

Fiziksel Şiddet İçeren Esere Verilen Tepkiler	Şiddetle İlgili Yakın Zamanlı Yaşantı		f	%
	Var	Yok		
Şiddetin Kendisinden Kaçış	K5, K12, K13, K14, K16, K19	K2, K3, K4, K7, K9, K10, K11, K15, K20	15	75
Şiddetin Sonuçlarından Kaçış	K6, K8, K17, K18	K1	5	25

Şiddetin kendisinden kaçış kategorisinde yer alan öğrencilerden 9'u şiddetle ilgili yakın zamanlı bir yaşantı geçirmemişken 6'sı geçirmiştir. Bunun yanında şiddetin sonuçlarından kaçış tepkisi veren öğrencilerden 4'ü şiddetle ilgili yakın zamanlı bir yaşantıya sahipken bu öğrencilerden 1'i böyle bir yaşantıya sahip değildir.

Cinsiyet faktörü ve fiziksel şiddet içeren eser karşısındaki tepkiler

Bu bölümde çalışma grubunun fiziksel şiddet içeren esere verdikleri tepkilerin, onların cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediği anlaşılmaya çalışılmıştır. Aşağıda katılımcıların verdikleri tepkilerin cinsiyetlerine göre sınıflandırıldığı bir tablo yer almaktadır.

Tablo 8.Cinsiyet Faktörü ve Şiddet İçeren Eser Karşısındaki Tepkilerin Karşılaştırılması

Fiziksel Şiddet İçeren Esere Verilen Tepkiler	Cinsiyet		f	%
	Erkek	Kız		
Şiddetin Kendisinden Kaçış	7	8	15	75
Şiddetin Sonuçlarından Kaçış	2	3	5	25

Tablo 8 incelendiğinde şiddetin kendisinden kaçış tepkisi veren 15 öğrenciden 8'i kız, 7'si erkektir. Şiddetin sonuçlarından kaçış tepkisi veren 5 öğrenciden 3'ü kız, 2'si erkektir. Buna göre cinsiyetin her iki kategoride de belirgin bir yordama gücüne sahip olmadığı söylenebilir.

Fiziksel şiddet içeren eserin hatırlanması

Yapılan okuma çalışmasının üzerinden 6 aylık bir süre geçtikten sonra öğrencilerin kendilerine okunan bu eseri hatırlayıp hatırlamadıklarını veya nasıl hatırladıklarını tespit etmek amacıyla onlarla bir görüşme yapılmıştır. Görüşme öncesinde öğrencilere fiziksel şiddet içeren eserin kapağı gösterilmiş, eserde yer alan önemli kahramanların isimleri hatırlatılmıştır. Çalışma grubunun eseri hatırlama düzeyi aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır.

Tablo 9.Fiziksel Şiddet İçeren Eserin Hatırlanması

Eserin Hatırlanma Durumu	Katılımcılar	f	%
Ayrıntılı Hatırlıyor	K1	1	5
Eksik Hatırlıyor	K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K13, K17	10	50
Hatırlamıyor	K10, K11, K12, K14, K15, K16, K18, K19, K20	9	45

Tabloya bakıldığında fiziksel şiddet içeren eseri hiç hatırlamayan 9, eksik hatırlayan 10, ayrıntılı hatırlayan 1 öğrenci vardır. Bu durumda öğrencilerin çoğunluğunun eseri ayrıntılı veya eksik ama bir şekilde hatırladığı söylenebilir.

Psikolojik Şiddet İçeren Eser Karşısındaki Tepkilerin Sınıflandırılması

Psikolojik şiddet içeren eser karşısında çalışma grubunun duyu ve düşüncelerini belirlemek amacıyla Kaşağı adlı öykünün sesli bir şekilde okunmasından sonra gruba konuyla alakalı bazı sorular sorulmuştur. Öğrencilere yöneltilen bu sorularla; eseri beğenip beğenmedikleri, eserde en çok dikkatlerini çeken şeyin ne olduğu, öyküde beğenmedikleri ve değiştirmek istedikleri bir bölümün olup olmadığı, şiddete maruz kalan kahramanın yerinde olmaları hâlinde neler yapmak istedikleri, Hasan'a yapılanlar hakkında ne düşündükleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin kendilerine sorulan bu sorulara verdikleri cevaplardan hareketle aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 10. Katılımcıların Psikolojik Şiddet İçeren Eser Karşısındaki Tepkileri

Psikolojik Şiddet İçeren Eser Verilen Tepkiler	Katılımcılar	f	%
Şiddetin Nedenlerinden Kaçış	K14, K19	2	10
Şiddetin Kendisinden Kaçış	K3, K9, K11, K16, K18	5	25
Şiddetin Sonuçlarından Kaçış	K6, K10, K17	3	15
Şiddetin Hem Kendisinden Hem de Sonuçlarından Kaçış	K2, K5, K12, K13, K15, K20	6	30
Kabullenme/Onaylama	K1, K4, K7, K8	4	20

Çalışma grubundan 2 öğrencinin yer aldığı şiddetin nedenlerinden kaçış kategorisi, şiddetin meydana gelmesine sebep olan olayın eserden çıkarılmasını isteyen öğrencilerin oluşturduğu bir kategoridir. Şiddetin kendisinden kaçış kategorisinde 5 öğrenci yer almaktadır. Bu kategoride bulunan öğrenciler şiddetin kendisini eserden çıkarmak istemektedirler. Şiddetin sonuçlarından kaçış kategorisindeki 3 öğrenci ise, şiddetin yol açtığı ölümün eserden çıkarılması gerektiği kanaatinde dirler. Şiddetin hem kendisinden hem de sonuçlarından kaçış kategorisindeki öğrenciler, şiddeti ve şiddetin ağır sonucu olan ölümü eserden çıkarmak niyetindedirler. Kabullenme/Onaylama kategorisindeki 4 öğrenci ise, eserde yer alan şiddeti olduğu gibi kabul etmekte ve şiddetin eserde bir vaka olarak geçmesinin sorun oluşturmadığını ifade etmektedirler.

Okuma alışkanlığının düzeyi ve psikolojik şiddet içeren eser karşısındaki tepkiler

Aşağıdaki tablo, okurluk düzeylerine göre kaç öğrenci tarafından hangi tepkinin verildiğini gösteren sayısal veriler içermektedir.

Tablo 11. Okuma Alışkanlığı Düzeyi ile Psikolojik Şiddet İçeren Esere Verilen Tepkilerin Karşılaştırılması

Psikolojik Şiddet İçeren Esere Verilen Tepkiler	Okurluk Düzeyleri				
	Alt	Orta	İleri	f	%
Şiddetin Nedenlerinden Kaçış	1	1	-	2	10
Şiddetin Kendisinden Kaçış	2	1	2	5	25
Şiddetin Sonuçlarından Kaçış	-	2	1	3	15
Şiddetin Hem Kendisinden Hem de Sonuçlarından Kaçış	2	2	2	6	30
Kabullenme/Onaylama	-	1	3	4	20

Tablo 11 incelendiğinde şu sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Şiddetin nedenlerinden kaçış tepkisi gösteren 2 öğrenciden 1'i alt, 1'i de orta düzey; şiddetin kendisinden kaçış tepkisi gösteren 5 öğrenciden 2'si alt, 1'i orta, 2'si ileri düzey; şiddetin sonuçlarından kaçış tepkisi gösteren 3 öğrenciden 2'si orta, 1'i ileri düzey, şiddetin hem kendisinden hem de sonuçlarından kaçış tepkisi gösteren 6 öğrenciden 2'si alt, 2'si orta, 2'si ileri düzey; kabullenme/onaylama tepkisi gösteren 4 öğrenciden 1'si orta, 3'ü ise ileri düzey okuma alışkanlığına sahip okurdur.

Şiddetle ilgili yakın zamanlı yaşantılar ve psikolojik şiddet içeren eser karşısındaki tepkiler

Söz konusu yaşantıyla ilgili bilgiler ve öğrencilerin psikolojik şiddet içeren esere verdikleri tepkilerin karşılaştırıldığı tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 12.Şiddetle İlgili Yakın Zamanlı Yaşantılar ve Psikolojik Şiddet İçeren Eser Karşısındaki Tepkilerin Karşılaştırılması

Psikolojik Şiddet İçeren Esere Verilen Tepkiler	Şiddetle İlgili Yakın Zamanlı Yaşantı		f	%
	Var	Yok		
Şiddetin Nedenlerinden Kaçış	K14, K19	-	2	10
Şiddetin Kendisinden Kaçış	K16, K18	K3, K9, K11	5	25
Şiddetin Sonuçlarından Kaçış	K6, K17	K10	3	15
Şiddetin Hem Kendisinden Hem de Sonuçlarından Kaçış	K5, K12, K13	K2, K15, K20	6	30
Kabullenme/Onaylama	K8	K1, K2, K7	4	20

Tablo incelendiğinde neredeyse tüm kategorilerde her iki gruptan da katılımcının olduğu görülmektedir. Yani şiddetin nedenlerinden kaçış kategorisi dışındaki diğer tüm kategorilerde hem şiddetle ilgili yakın zamanlı tecrübeye sahip hem de böyle bir yaşantı geçirmemiş öğrenciler yer almaktadır.

Cinsiyet faktörü ve psikolojik şiddet içeren eser karşısındaki tepkiler

Aşağıdaki tabloda çalışma grubunda yer alan öğrencilerin cinsiyetleriyle esere verdikleri tepkiler bir arada verilmiştir.

Tablo 13.Cinsiyet Faktörü ve Psikolojik Şiddet İçeren Eser Karşısındaki Tepkilerin Karşılaştırılması

Psikolojik Şiddet İçeren Eser Karşısında Verilen Tepkiler	Cinsiyet		f	%
	Erkek	Kız		

Şiddetin Nedenlerinden Kaçış	1	1	2	10
Şiddetin Kendisinden Kaçış	1	4	5	25
Şiddetin Sonuçlarından Kaçış	2	1	3	15
Şiddetin Hem Kendisinden Hem de Sonuçlarından Kaçış	3	3	6	30
Kabullenme/Onaylama	2	2	4	20

Tablo 13 incelendiğinde hem kızların hem de erkeklerin psikolojik şiddet içeren esere verdikleri tepkilerin homojen bir dağılım sergilediği görülmektedir. Bunun yanında, şiddetin kendisinden kaçış tepkisi, ağırlıklı olarak kız öğrenciler tarafından verilmiştir.

Psikolojik şiddet içeren eserin hatırlanması

Çalışma grubuyla, Kaşağı adlı öykünün ne kadarını hatırladıklarını ve eserde yer alan şiddet sahnelerini hatırlayıp hatırlamadıklarını belirlemek amacıyla bir görüşme yapılmıştır. Bu görüşmeden elde edilen veriler tablo hâline getirilerek aşağıda sunulmuştur.

Tablo 14. Psikolojik Şiddet İçeren Eserin Hatırlanması

Eserin Hatırlanma Durumu	Katılımcılar	f	%
Ayrıntılı Hatırlıyor	K1, K3, K4, K5	4	20
Eksik Hatırlıyor	K2, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K17, K18, K19, K20	14	70
Hatırlamıyor	K15, K16	2	10

Tablo incelendiğinde 20 öğrenciden 4'ü psikolojik şiddet içeren eseri ayrıntılı bir şekilde hatırlamış, 14'ü eserin bazı bölümlerini hatırlamış veya bazı bölümlerle ilgili yanlış bilgi vermiş, 2 öğrenci ise eserle ilgili herhangi bir şey hatırlamadıklarını ifade etmişlerdir.

Cinsel Şiddet İçeren Eser Karşısındaki Tepkilerin Sınıflandırılması

Araştırmacı tarafından çalışma grubundaki öğrencilere okunan Bomba adlı öyküden sonra görüşme formları dağıtılmıştır. Bu formlarda; eserde dikkatlerini çeken şeyin ne olduğu, kendilerini yazarın yerine koymaları hâlinde öyküde neleri değiştirmek istedikleri, cinsel şiddete maruz kalan kahraman hakkında neler düşündükleri gibi sorulara yer verilmiştir. Bu sorulara verilen cevaplar kategorilere ayrılarak aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır.

Tablo 15. Katılımcıların Cinsel Şiddet İçeren Eser Karşısındaki Tepkileri

Cinsel Şiddet İçeren Esere Verilen Tepkiler	Katılımcılar	f	%
Şiddetin Kendisinden Kaçış	K2, K3, K4, K5, K6, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K18, K19, K20	16	80
Kabullenme/Onaylama	K1, K7, K8	3	15
Eserin Bütününden Kaçış	K17	1	5

Öğrenciler tarafından cinsel şiddetin yer aldığı esere verilen tepkiler üç farklı kategori oluşturmuştur: Şiddetin kendisinden kaçış, eserin bütününden kaçış, kabullenme. Çalışmaya katılan 20 öğrenciden 16'sı şiddetin kendisinden kaçış, 3'ü kabullenme/onaylama, 1'i eserin bütününden kaçış tepkisi vermiştir. Şiddetin kendisinden kaçış kategorisi, şiddet kötü olduğu için onu eserden çıkarma isteğini ifade ederken kabullenme/onaylama, şiddetin eserde yer

almasında hiçbir sakınca olmadığını söyleyen öğrencilerin tepkilerini içermektedir. Eserin bütününden kaçış ise eserde yer alan şiddete gösterdiği tepki yüzünden eserin tamamını değiştirmek isteyen öğrencinin görüşünü ifade etmektedir.

Okuma alışkanlığı düzeyi ve cinsel şiddet içeren eser karşısındaki tepkiler

Aşağıdaki tablo, okurluk düzeylerine göre kaç öğrenci tarafından hangi tepkinin verildiğini gösteren sayısal veriler içermektedir.

Tablo 16. Okuma Alışkanlığı Düzeyi ile Cinsel Şiddet İçeren Esere Verilen Tepkilerin Karşılaştırılması

Cinsel Şiddet İçeren Esere Verilen Tepkiler	Okurluk Düzeyleri			f	%
	Alt	Orta	İleri		
Şiddetin Kendisinden Kaçış	5	5	6	16	80
Kabullenme/Onaylama	-	1	2	3	15
Eserin Bütününden Kaçış	-	1	-	1	5

Cinsel şiddet içeren eseri dinleyen 20 öğrenciden 16'sı şiddetten kaçış tepkisi göstermiştir. Bu 16 öğrenciden 6'sı ileri düzey, 5'i orta düzey, 5'i de alt düzey okuma alışkanlığına sahiptir. Kabullenme/Onaylama tepkisi gösteren 3 öğrenciden 2'si ileri, 1'i orta düzey bir okurdur. Eserin bütününden kaçış tepkisi veren öğrenci ise orta düzey okuma alışkanlığına sahiptir.

Şiddetle ilgili yakın zamanlı yaşantılar ve cinsel şiddet içeren eser karşısındaki tepkiler

Aşağıdaki tabloda şiddetle ilgili yakın zamanlı yaşantılar ile öğrencilerin esere verdikleri tepkiler yer almaktadır.

Tablo 17. Şiddetle İlgili Yakın Zamanlı Yaşantılar ile Cinsel Şiddet İçeren Eser Karşısındaki Tepkilerin Karşılaştırılması

Cinsel Şiddet İçeren Esere Verilen Tepkiler	Şiddetle İlgili Yakın Zamanlı Yaşantı		f	%
	Var	Yok		
Şiddetin Kendisinden Kaçış	K5, K6, K12, K13, K14, K16, K18, K19	K2, K3, K4, K9, K10, K11, K15, K20	16	80
Kabullenme/Onaylama	K8	K1, K7	3	15
Eserin Bütününden Kaçış	K17	-	1	5

Şiddetin kendisinden kaçış tepkisi veren 16 öğrenciden 8'i şiddetle ilgili yakın zamanlı bir yaşantı geçirmişken 8'i geçirmemiştir. Kabullenme/Onaylama tepkisi veren 3 öğrenciden 1'i şiddetle ilgili yakın zamanlı bir tecrübeye sahipken 2'si böyle bir tecrübeye sahip değildir. Eserin bütününden kaçış tepkisi gösteren öğrenciyse şiddetle ilgili yakın zamanlı bir yaşantı geçirmiştir.

Cinsiyet faktörü ve cinsel şiddet içeren eser karşısındaki tepkiler

Öğrencilerin cinsiyetleri ve bahsi geçen esere verdikleri tepkiler aşağıdaki tabloda birleştirilmiştir.

Tablo 18. Cinsiyet Faktörü ve Cinsel Şiddet İçeren Eser Karşısındaki Tepkilerin Karşılaştırılması

Cinsel Şiddet İçeren Eser Karşısında Verilen Tepkiler	Cinsiyet		f	%
	Erkek	Kız		
Şiddetin Kendisinden Kaçış	8	8	16	80
Kabullenme/Onaylama	1	2	3	15
Şiddetin Bütününden Kaçış	-	1	1	5

Tablo incelendiğinde şiddetten kaçış tepkisinin cinsiyet bakımından homojen olduğu söylenebilir. Zira bu tepkiyi veren öğrencilerde kız ve erkek sayısının eşit olduğu görülmektedir. Kabullenme/Onaylama tepkisi veren 3 öğrenciden ikisinin kız, birinin erkek olduğu görülmektedir.

Cinsel şiddet içeren eserin hatırlanması

Cinsel şiddet içeren Bomba adlı öykünün katılımcılar tarafından ne kadar hatırlandığını belirlemek amacıyla onlarla yapılan görüşmeden elde edilen veriler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 19. Cinsel Şiddet İçeren Eserin Hatırlanması

Eserin Hatırlanma Durumu	Katılımcılar	f	%
Ayrıntılı Hatırlıyor	K1, K2, K6, K8, K9, K11, K14, K17	8	40
Eksik Hatırlıyor	K3, K4, K5, K7, K10, K12, K13, K16, K18, K19, K20	11	55
Hatırlamıyor	K15	1	5

Çalışma grubunda yer alan 20 öğrenciden 8'i eseri ayrıntılarıyla hatırlayabilmiş, 11'i eksik hatırlamış, 1'i ise hiç hatırlamamıştır. Bir öğrenci dışındaki tüm katılımcıların eseri ayrıntılı veya eksik ama mutlaka hatırladıkları görülmektedir.

Ekonomik Şiddet İçeren Eser Karşısındaki Tepkilerin Sınıflandırılması

Çalışma grubundaki öğrencilerin ekonomik şiddet içeren esere verecekleri tepkileri tespit etmek amacıyla Diyet adlı hikâyenin okunmasından sonra kendileriyle bir görüşme yapılmıştır. Yapılan bu görüşmede öğrencilere çeşitli sorular sorulmuş, öğrencilerin sorulara verdikleri cevaplar aşağıdaki tabloya aktarılmıştır.

Tablo 20. Katılımcıların Ekonomik Şiddet İçeren Eser Karşısındaki Tepkileri

Ekonomik Şiddet İçeren Esere Verilen Tepkiler	Katılımcılar	f	%
Şiddetin Nedenlerinden Kaçış	K15, K17	2	10
Şiddetin Kendisinden Kaçış	K5, K10, K16	3	15
Şiddetin Sonuçlarından Kaçış	K2, K3, K6, K9, K12, K19	6	30
Şiddetin Hem Nedenlerinden Hem de Kendisinden Kaçış	K13	1	5
Şiddetin Hem Kendisinden Hem de Sonuçlarından Kaçış	K11, K14, K18, K20	4	20
Kabullenme/Onaylama	K1, K4, K7, K8	4	20

Tablo 20'de görüldüğü üzere öğrencilerin ekonomik şiddet içeren eser karşısındaki tepkileri altı farklı kategori oluşturmuştur. Şiddetin nedenlerinden kaçış kategorisi, kahramanın

haksız yere hırsızlıkla suçlanmasını onun ekonomik şiddete maruz kalmasına neden olarak gören ve bu vakayı eserden çıkarmak isteyen öğrencilerden oluşmaktadır. Şiddetin kendisinden kaçış kategorisi, ekonomik şiddetten rahatsız olduğunu ifade eden ve bu vakayı eserin dışına çıkarmak isteyen öğrencilerden meydana gelmektedir. Şiddetin sonuçlarından kaçış kategorisi, şiddete maruz kalan kahramanın oldukça rahatsız edici olan bu durumdan kurtulmak için kendisine zarar verdiği bölümü eserden çıkarmak isteyen öğrencilerden oluşmaktadır. Şiddetin hem nedenlerinden hem de kendisinden kaçış kategorisi, hem kahramanın şiddet görmesine yol açan bölümü hem de şiddetin kendisini eserden çıkarmak isteyen öğrencilerden oluşmaktadır. Şiddetin hem kendisinden hem de sonuçlarından kaçış kategorisi, kahramanın şiddet gördüğü ve şiddetten kurtulmak için kendisine zarar verdiği bölümü eserin dışına taşımak isteyen öğrencilerden meydana gelmektedir. Kabullenme/Onaylama kategorisi ise, eserde yer alan şiddeti olumlu bulan ve normal karşılayan öğrencilerden oluşmaktadır.

Okuma alışkanlığının düzeyi ve ekonomik şiddet içeren eser karşısındaki tepkiler

Aşağıdaki tablo, okurluk düzeylerine göre kaç öğrenci tarafından hangi tepkinin verildiğini gösteren sayısal veriler içermektedir.

Tablo 21. Okuma Alışkanlığı Düzeyi ile Ekonomik Şiddet İçeren Esere Verilen Tepkilerin Karşılaştırılması

Ekonomik Şiddet İçeren Esere Verilen Tepkiler	Okurluk Düzeyleri				f	%
	Alt	Orta	İleri			
Şiddetin Nedenlerinden Kaçış	1	1	-		2	10
Şiddetin Kendisinden Kaçış	1	1	1		3	15
Şiddetin Sonuçlarından Kaçış	1	1	4		6	30
Şiddetin Hem Nedenlerinden Hem de Kendisinden Kaçış	-	1	-		1	5
Şiddetin Hem Kendisinden Hem de Sonuçlarından Kaçış	2	2	-		4	20
Kabullenme/Onaylama	-	1	3		4	20

Tablo incelendiğinde ilk dikkati çeken durum, şiddetin kendisinden kaçış kategorisinde bütün okuma alışkanlığı düzeylerinden eşit sayıda öğrencinin yer almasıdır. Bunun yanı sıra şiddetin nedenlerinden, kendisinden veya sonuçlarından kaçış tepkisi veren yani bir şekilde şiddetten kaçış eğilimi gösteren öğrencilerin bütün okuma alışkanlığı düzeylerinde birbirine yakın oldukları görülmektedir. Diğer bir husus, kabullenme kategorisindeki öğrencilerden 3'ünün ileri düzey, 1'inin ise orta düzey okur olmasıdır. Bu kategoride alt düzey okuma alışkanlığına sahip hiçbir öğrenci bulunmamaktadır.

Şiddetle ilgili yakın zamanlı yaşantılar ve ekonomik şiddet içeren eser karşısındaki tepkiler

Aşağıdaki tabloda şiddetle ilgili yakın zamanlı yaşantılar ile öğrencilerin esere verdikleri tepkiler yer almaktadır.

Tablo 22.Şiddetle İlgili Yakın Zamanlı Yaşantılar ve Ekonomik Şiddet İçeren Eser Karşısındaki Tepkilerin Karşılaştırılması

Ekonomik Şiddet İçeren Eser Verilen Tepkiler	Şiddetle İlgili Yakın Zamanlı Yaşantı		f	%
	Var	Yok		
Şiddetin Nedenlerinden Kaçış	K17	K15	2	10
Şiddetin Kendisinden Kaçış	K5, K16	K10	3	15
Şiddetin Sonuçlarından Kaçış	K6, K12, K19	K2, K3, K9	6	30
Şiddetin Hem Nedenlerinden Hem de Kendisinden Kaçış	K13	-	1	5
Şiddetin Hem Kendisinden Hem de Sonuçlarından Kaçış	K14, K18	K11, K20	4	20
Kabullenme/Onaylama	K8	K1, K4, K7	4	20

Tabloya bakıldığında kabullenme/onaylama kategorisindeki 4 öğrenciden 3'ünün şiddetle ilgili yakın zamanlı bir yaşantısı yokken 1'inin vardır. Şiddetin kendisinden kaçış kategorisindeki 3 öğrenciden 2'sinin yakın zamanlı bir yaşantısı varken 1'inin yoktur. Şiddetin nedenlerinden kaçış kategorisinde yer alan 2 öğrenciden 1'i şiddetle ilgili yakın zamanlı bir tecrübeye sahipken 1'i değildir. Şiddetin sonuçlarından kaçış kategorisindeki 6 öğrenciden 3'ü şiddetle ilgili yakın zamanlı bir yaşantı geçirmişken 3'ü geçirmemiştir. Şiddetin hem nedenlerinden hem de kendisinden kaçış kategorisinde yer alan 1 öğrenci şiddetle ilgili yakın zamanlı bir tecrübeye sahiptir. Son olarak şiddetin hem kendisinden hem de sonuçlarından kaçış kategorisindeki 4 öğrenciden 2'si yakın zamanlı bir şiddet yaşantısı geçirmişken 2'si geçirmemiştir.

Cinsiyet faktörü ve ekonomik şiddet içeren eser karşısındaki tepkiler

Öğrencilerin cinsiyetleri ve bahsi geçen esere verdikleri tepkiler aşağıdaki tabloda birleştirilmiştir.

Tablo 23.Cinsiyet Faktörü ve Ekonomik Şiddet İçeren Eser Karşısındaki Tepkilerin Karşılaştırılması

Ekonomik Şiddet İçeren Eser Karşısında Verilen Tepkiler	Cinsiyet		f	%
	Erkek	Kız		
Şiddetin Nedenlerinden Kaçış	1	1	2	10
Şiddetin Kendisinden Kaçış	2	1	3	15
Şiddetin Sonuçlarından Kaçış	3	3	6	30
Şiddetin Hem Nedenlerinden Hem de Kendisinden Kaçış	-	1	1	5
Şiddetin Hem Kendisinden Hem de Sonuçlarından Kaçış	1	3	4	20
Kabullenme/Onaylama	2	2	4	20

Tablo incelendiğinde önceki tablolara benzer bir sonucun ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Zira tüm kategorilerde erkek ve kız öğrencilerin sayısı bakımından birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Ekonomik şiddet içeren eserin hatırlanması

Öğrencilerin Diyet adlı öyküyü hatırlayıp hatırlamadıklarını belirlemek amacıyla onlarla bir görüşme yapılmış, görüşmeden elde edilen veriler aşağıdaki tabloya aktarılmıştır.

Tablo 24. Ekonomik Şiddet İçeren Eserin Hatırlanması

Eserin Hatırlanma Durumu	Katılımcılar	f	%
Ayrıntılı Hatırlıyor	K1, K2, K4, K5, K6, K8, K17	7	35
Eksik Hatırlıyor	K3, K7, K9, K10, K11, K12, K13, K15, K16, K19	10	50
Hatırlamıyor	K14, K18, K20	3	15

Tabloda görüldüğü gibi ekonomik şiddet içeren eseri ayrıntılı hatırlayan öğrencilerin sayısı 7, eksik hatırlayanların sayısı 10, hiç hatırlamayanların sayısı ise 3'tür.

Sonuç ve Tartışma

Aşağıda yer alan her bir başlık altında o bölümle alakalı araştırma sonuçları verilmiş, akabinde bu sonuçlar benzer araştırma sonuçlarının bulgularıyla karşılaştırılıp tartışılmış ve yorumlanmıştır.

Çalışma Grubunun Çocuk Edebiyatında Şiddet İçeren Eserler Hakkındaki Görüşlerine Ait Sonuçlar ve Tartışma

Ömer Seyfettin'in şiddet içeren eserlerinin okunmasından önce, çalışma grubuyla yapılan odak grup görüşmesinden elde edilen verilerin analizi sonucunda şu bulgular elde edilmiştir:

- Çalışma grubundaki öğrenciler, okudukları eserlerin kendilerinde duygu değişikliği yaratabileceğine inanmaktadırlar. İleri ve orta düzey okuma alışkanlığına sahip öğrencilerin alt düzey okurlara göre bir eserin hangi özelliğinin kendilerini daha çok etkilediği noktasında daha ayrıntılı ifadeler kullandığı görülmüştür.

Özellikle ileri düzey okuma alışkanlığına sahip öğrencilerin kendi okuma süreçleriyle ilgili ayrıntılı bilgiler vermeleri ve bu süreç hakkındaki farkındalıkları, Kandemir ve Demiroğlu Memiş (2019)'in araştırma verileriyle örtüşmektedir. Öztürk (2017) de çalışmasında, okuma alışkanlığı düzeyinin artışı ile öğrencilerin kendi okuma süreçleri hakkındaki farkındalıklarının artışı arasında bir paralellik olduğunu tespit etmiştir. Bu bilgilerden hareketle, okuma alışkanlığı düzeyinin artışıyla birlikte duyuşsal farkındalığın da arttığı ifade edilebilir.

- Çalışma grubundaki öğrencilerin çok büyük bir bölümü okudukları bir kitapta kahramanın şiddete maruz kalması hâlinde üzüntü, kızgınlık, korku gibi duygusal tepkiler vereceklerini ifade etmişlerdir.

Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin büyük bir kısmının üzülmeye, öfkelenmeye, korkma gibi duygusal tepki vermeleri çeşitli araştırmaların sonuçlarıyla (Deveci, Karadağ & Yılmaz, 2008; Gözütok, Er & Karacaoğlu, 2006) örtüşmektedir. Her iki araştırmada da, şiddetle karşılaşmaları hâlinde duygusal tepki vereceklerini öngören öğrencilerin sayısının yüksek olduğu tespit edilmiştir. İleri düzey okurların şiddetin yer aldığı, kahramanın şiddet gördüğü eserlere salt duygusal tepki vermeleri beklenmemektedir. Zira çok sayıda eserle tanışan bu okurların kurgusal tecrübelerinden hareketle eserlerde yer alan şiddetin, kurgunun bir parçası olduğunu düşünmeleri ve kurgusal bir şiddetle baş edebilme yeteneğini kazanmış olmaları beklenmektedir. Fakat araştırma grubunda yer alan öğrencilerin oldukça hassas bir dönemde olmaları (Yavuzer, 1987) şiddet karşısında bu tepkiyi vermelerine yol açmış olabilir. İleri düzey okurlar dâhil öğrencilerin büyük çoğunluğunun duygusal tepki vermeleri ve şiddet karşısındaki olumsuz tavırları Yıldız'ın (2009) araştırma verileriyle örtüşmektedir. Yıldız'ın üç farklı okurluk düzeyindeki öğrencilerin yer aldığı çalışmasında katılımcıların çoğunluğunun şiddet içeren eserleri beğenmedikleri tespit edilmiştir.

- Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin tamamına yakını şiddet vakasının bir eseri edebî açıdan olumsuz etkileyeceği, onu kötü bir eser yapacağı kanaatindedir. Bir öğrenci olumlu yahut olumsuz etkilemeyeceği, diğer bir öğrenci de olumlu etkileyeceği görüşündedir.

Bir eserde şiddetin yer alması o eseri olumsuz etkiler diyen öğrencilerin okuma alışkanlığı düzeyi bakımından heterojen olduğu, her üç düzey okurun da bu kategoride yer aldığı görülmektedir. Bu sonuçlar yukarıda bahsedildiği üzere Yıldız'ın (2009) sonuçlarıyla örtüşmektedir. Dolayısıyla edebî bir eserde şiddetin yer almasının o eseri olumsuz etkileyeceği fikri hem ileri hem orta hem de alt düzey okurların benzer bir tepki vermelerine neden olmuştur.

- Çalışma grubundaki öğrencilerin büyük bir kısmı, okudukları bir kitapta şiddetin türüne göre en fazla fiziksel şiddetten, kahramanın özelliklerine göre ise en fazla kadın ve çocuk kahramanın şiddete maruz kalmasından rahatsızlık duyacaklarını ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin bir eserde en fazla rahatsızlık duydukları şiddet türünü belirlerken fiziksel şiddeti ön plana çıkarmaları Deveci ve diğerlerinin (2008) konuyla ilgili araştırmasıyla paralellik arz etmektedir. Araştırmada öğrencilerin şiddeti tanımlarken en fazla fiziksel şiddet içeren davranışlardan bahsettikleri görülmüştür. Yine aynı çalışmada “Çevrenizde en çok karşılaştığınız şiddet olayları nelerdir?” sorusuna öğrencilerin büyük bir bölümü, fiziksel şiddet olarak nitelendirilen davranışları örnek olarak vermişlerdir. TBMM Araştırma Komisyonu'nun (2007) konuyla ilgili araştırmasında da öğrenciler arasında şiddetin, en fazla fiziksel şiddet

olarak algılandığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda, çevrelerinde yaşanan şiddet olaylarının öğrencilerin belleklerinde yer etmesi ve bu şiddet türünden daha çok etkilenmeleri beklenen bir sonuçtur.

Fiziksel Şiddet İçeren Esere Verilen Tepkilere İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Katılımcılar, fiziksel şiddet içeren eser karşısında iki farklı tepki göstermiştir: Şiddetin kendisinden kaçış, şiddetin sonuçlarından kaçış. Bu tepkilerin ortaya çıkışında şiddetle ilgili yakın zamanlı yaşantıların etkili olduğu, okuma alışkanlığı düzeyi ile cinsiyetin belirleyici olmadığı tespit edilmiştir. Zira şiddetin sonuçlarından kaçış tepkisi veren öğrencilerin büyük çoğunluğu şiddetle ilgili yakın zamanlı bir tecrübe geçirmiştir. Hatırlama görüşmelerinde, çalışma grubundaki öğrencilerin büyük bir kısmı fiziksel şiddet içeren eserdeki şiddet olgusunu ayrıntılı veya eksik bir şekilde hatırlayabilmiştir. Okuma alışkanlığı düzeyinin eserin hatırlanmasında etkili olduğu tespit edilmiştir. İleri düzey okurların tümü eseri ya ayrıntılı veya eksik ama mutlaka hatırlamışken alt düzey okurların hiçbiri eseri hatırlamamıştır. Cinsiyetin de eserdeki şiddet olgusunun hatırlanmasında etkili olduğu görülmektedir. Zira kız öğrencilerin çok büyük bir kısmı eseri ayrıntılı veya eksik hatırlamayı başarabilmiştir. Şiddetle ilgili yakın zamanlı yaşantıların eseri hatırlamada etkili olmadığı tespit edilmiştir.

Yukarıda bahsedilen sonuçlardan ve konuyla ilgili çalışmalardan hareketle şunlar söylenebilir: Fiziksel şiddet içeren esere verilen tepkilerde şiddetle ilgili yakın zamanlı yaşantının belirleyici olması beklenen bir sonuçtur. Özellikle şiddetin istenmeyen sonuçlarından kaçış tepkisinde, bir başka deyişle ölümü eserin dışına çıkarmak isteyişlerinde, şiddetle ilgili yakın zamanlı yaşantıların belirleyici olmasını bu öğrencilerin şiddetle ilgili deneyimlerinden kaynaklanan ölüm korkusu yaşamalarıyla (Dinçer & Yüksel, 2018) izah etmek mümkündür. Dinçer ve Yüksel, çocukların şiddet karşısında verdikleri duygusal tepkiler arasında ölüm korkusunun da olduğunu ifade etmişlerdir. Şiddete şahit olan veya maruz kalan öğrencilerin ölüm korkusu yaşamaları, onları kaçış tepkisi vermeye sevk etmiş olabilir.

Eserin ileri düzey okurlar tarafından daha iyi düzeyde hatırlanmış olması beklenen bir sonuç olarak görülebilir. Çünkü okuma alışkanlığı ile okumaya ilişkin tutumlar arasında güçlü bir ilişkinin olduğu (Duralp, Çiçekoğlu & Duralp, 2013) ve bu tutumların da okuduğunu anlama üzerinde olumlu bir etki yarattığı (Sallabaş, 2008) göz önüne alınırsa, okuduğunu daha iyi anlayanların onları daha iyi hatırlamaları doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Öztürk'ün (2017) çalışması da bu sonucu desteklemektedir.

Cinsiyetin eseri hatırlama üzerindeki etkisi de Köseoğlu'nun (2011) görüşleriyle örtüşmektedir. Köseoğlu, araştırmasında okuduğunu anlama konusunda cinsiyetin kız öğrenciler lehine fark yaratıcı bir etken olduğunu tespit etmiştir. Bu çalışmaya göre kız öğrenciler erkek öğrencilere nazaran okuduğunu anlama bakımından daha iyi durumdadırlar.

Psikolojik Şiddet İçeren Esere Verilen Tepkilere İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Psikolojik şiddet içeren esere katılımcılar tarafından beş farklı tepki verilmiştir. Bu tepkilerin ortaya çıkışında okuma alışkanlığının düzeyi ve cinsiyet etkili olmuştur. İleri düzey okuma alışkanlığına sahip öğrencilerin diğer kategorilere nazaran daha çok kabullenme/onaylama tepkisi verdikleri ve bu kategoride alt düzey okuma alışkanlığına sahip hiçbir öğrencinin olmadığı görülmüştür. Öte yandan şiddetin kendisinden kaçış tepkisi veren öğrencilere bakıldığında bu kategorinin ağırlıklı olarak kız öğrencilerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Psikolojik şiddet içeren eserin hatırlanma durumlarıyla ilgili sonuçlar şöyledir: Katılımcıların büyük bir kısmı eseri eksik veya ayrıntılı bir biçimde hatırlayabilmiştir. Eserin hatırlanmasında okuma alışkanlığı düzeyi etkili olmuşken şiddetle ilgili yaşantı ve cinsiyet belirleyici olmamıştır. Eseri ayrıntılı hatırlayanların tamamı ileri düzey okurdur. Bunun yanında hiç hatırlamayan öğrencilerin de alt düzey okurlardan oluştuğu görülmüştür.

Buna göre ileri düzey okuma alışkanlığına sahip öğrencilerin kabullenme tepkisi vermeleri, çok sayıda kitap okumalarından ve eserde yer alan şiddet kurgununun bir parçası olarak görmelerinden kaynaklanmış olabilir. Zira bu düzey okurlar, kurgusal tecrübeleri sayesinde kolayca verilebilecek şiddetten kaçış tepkisi yerine kabullenme/onaylama tepkisi göstermiş ve şiddeti eserin bir parçası olarak düşünmekte herhangi bir sakınca görmemişlerdir. Bir başka ifadeyle eleştirel okuma becerisi yüksek olan (Gündüz, 2015; Özdemir, 2017) bu öğrenciler, bu becerileri sayesinde eserde yer alan şiddet sahnelerini kurgunun bir gereği olarak görmüşler ve şiddeti eserden çıkarma gereği duymamışlardır.

Şiddetin kendisinden kaçış tepkisi veren öğrencilerin büyük bir kısmı kız öğrencilerdir. Bunun sebebi yaşadıkları korku olabilir. Zira şiddetten etkilenme noktasında kız ve erkeklerin farklılık gösterdiği (Şenol & Mazman, 2014) ve kızların erkeklere nazaran daha fazla korku tepkisi verdiği (Aydın, 2010) tespitinden hareketle çalışma grubundaki kız öğrencilerin eserde yer alan psikolojik şiddetten etkilenerek bu şiddeti eserin dışına çıkarma yönünde tepki verdikleri görülmektedir.

Psikolojik şiddet içeren eserin katılımcılar tarafından büyük oranda hatırlanması iki sebebe bağlanabilir. Birincisi, eserin öğrencilerin tamamına yakını tarafından beğenilmesi;

ikincisi ise bu eserin bazı öğrenciler tarafından daha önce de okunmuş olmasıdır. Ayrıca eserin hatırlanma durumu üzerinde okuma alışkanlığı düzeyinin oldukça etkili olduğu görülmüştür. Bu değişkenin, fiziksel şiddet içeren eserin hatırlanmasında da belirleyici olduğu göz önüne alınırsa, bu durum yukarıdakine benzer bir yorum yapmayı gerektirmektedir.

Cinsel Şiddet İçeren Esere Verilen Tepkilere İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Çalışma grubundaki öğrencilerin büyük bir kısmı cinsel şiddet içeren esere, şiddetin kendisinden kaçış tepkisi göstermiştir. Bu tepkinin oluşmasında okuma alışkanlığı, şiddetle ilgili yakın zamanlı yaşantı ve cinsiyet belirleyici olmamış, öğrenciler bu değişkenlerden bağımsız olarak benzer bir tepki vermişlerdir. Cinsel şiddet içeren eserin hatırlanma durumuna bakıldığında, öğrencilerin tamamına yakınının eseri eksik veya ayrıntılı ama bir şekilde anımsadıkları görülmüştür. Eserin hatırlanmasında okuma alışkanlığı düzeyi etkili olmuş, şiddetle ilgili yakın zamanlı yaşantı ve cinsiyetin belirleyici olmadığı tespit edilmiştir.

Cinsel şiddet içeren esere verilen tepkilerde katılımcıların büyük bir bölümünün kaçış tepkisi göstermesi eserin trajik yapısına ve şiddet sahnelerinin nispeten ayrıntılı bir biçimde anlatılmasına bağlanabilir. Alımlama estetiği kuramına göre okur ile metin arasında güçlü bir ilişki vardır. Okur, metindeki boş alanları doldurur ve metni kendi çabasıyla bütünler. Bunun yanında okur bunu yaparken başıboş bırakılmamıştır. Yazarın verdiği ipuçlarından yararlanarak ve metindeki göstergeler doğrultusunda hareket etmek zorundadır (Calp, 2017). Yani metin, okurun yazılanlardan uzaklaşmasına pek fazla izin vermez. Bundan hareketle cinsel şiddet içeren eserin, katılımcılara şiddetten kaçış dışında çok fazla seçenek sunmadığı söylenebilir. Eserin hatırlanmasında okuma alışkanlığı düzeyinin etkili olduğu görülmüştür. Bu değişkenin hem fiziksel hem de psikolojik şiddet içeren eserin hatırlanmasında etkili olduğu düşünüldüğünde yukarıdaki yorumlara benzer bir yorum yapmak gerekmektedir.

Ekonomik Şiddet İçeren Esere Verilen Tepkilere İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Ekonomik şiddet içeren esere verilen tepkiler altı farklı kategori oluşturmuştur. Bu tepkilerin ortaya çıkışında okuma alışkanlığının etkili olduğu görülmüştür. Zira ileri düzey okuma alışkanlığına sahip öğrencilerin kabullenme/onaylama tepkisinde yoğunlaşmaları ve alt düzey hiçbir okurun bu kategoride yer almaması bu düşünceyi doğrulamaktadır. Eserin hatırlanma durumuna bakıldığında, katılımcıların büyük çoğunluğunun eseri hatırladığı görülmüştür. Ayrıntılı hatırlayan öğrencilerin çok büyük bir kısmı ileri, geri kalanı orta düzey okuma alışkanlığına sahiptir. Eseri hiç hatırlamayan öğrencilerin tamamına yakını ise alt düzey

okurlardan oluşmaktadır. Bu verilerden hareketle okuma alışkanlığı düzeyinin eseri hatırlamada etkili olduğu, cinsiyetin ise kısmi bir belirleyiciliğinin olduğu tespit edilmiştir.

İleri düzey okuma alışkanlığına sahip öğrencilerin kabullenme/onaylama kategorisinde yoğunlaşmaları, önceki sonuçlarla örtüşmektedir. Bu durum, ileri düzey okurların çok sayıda kitap okumalarından ve eserde yer alan şiddet kurgununun bir gereği olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Eserin hatırlanmasında okuma alışkanlığı düzeyinin belirleyici oluşu daha önceki sonuçlarla örtüşmektedir.

Öneriler

Öğretmenlere Öneriler

Öğretmenlerin, şiddet içeren kitapları çocuklara tavsiye ederken onların okuma alışkanlığı düzeylerini, yakın zamanlı şiddet yaşantılarını ve cinsiyetlerini dikkate almaları faydalı olacaktır. İleri düzey okuma alışkanlığına sahip ve kitap okuma hususunda tecrübe sahibi öğrencilerin metinde yer alan kurgusal şiddetle baş etme noktasında dirençli olduğu unutulmamalıdır.

Öğretmenlerin, öğrencilerin yakın zamanlı şiddet yaşantıları hakkında bilgi sahibi olmaları onlara isabetli ve faydalı eserler önermelerine yardımcı olacaktır.

Öğretmenlerin, alt düzey okurların şiddet içerikli eserleri sağlıklı bir şekilde okuyabilmeleri için onları daha fazla okumaya teşvik etmeleri gerekmektedir. Zira bu durum kurgusal tecrübelerini artırma konusunda onlara yardımcı olabilir.

Öğretmenler, kız öğrencilerin erkek öğrencilere nazaran daha fazla korku tepkisi verdiklerini ve şiddetten daha çok etkilendiklerini göz ardı etmemeli, bu tepkileri dikkate alarak eser önermelidir. Bunun yanında, önerdikleri kitapta yer alan şiddetin türünü göz önünde bulundurmalıdır.

Araştırmacılara Öneriler

Araştırmacıların, çocuk edebiyatında şiddet sorununu önemsemeleri ve bir araştırma konusu olarak detaylı bir şekilde ele almaları gerekmektedir. Bu konuda daha sağlıklı veriler elde edebilmek için konunun öznesi olan çocuklarla uygulamalı araştırmalar yapmaları, yapacakları bu uygulamalı araştırmalarda şiddet içeren çocuk kitaplarını edebî türlere, şiddetin türüne göre tasnif etmeleri faydalı olacaktır.

Araştırmacıların; yaş grubu ve sosyoekonomik düzey bakımından farklı olan öğrencilerle ve farklı yazarlara ait bütün şiddet türlerini içeren edebî eserlerle uygulamalı çalışmalar yapmalarının alana derinlik kazandıracağı düşünülmektedir. Yine araştırmacılar tarafından çeşitli nesnel ölçütler geliştirilerek şiddet içeren çocuk edebiyatı eserlerinin çocuklarda yaşatabileceği duygu durumunun zorluğu bakımından tasnif edilmesi önemli görülmektedir.

Makalenin Bilimdeki Konumu

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü/ Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı

Makalenin Bilimdeki Özgünlüğü

Çocuk kitaplarında şiddete yer verilip verilmeyeceği konusu, çocuk edebiyatı yazarları ve araştırmacılar tarafından sıkça tartışılmaktadır. Şiddetin çocuk kitaplarında kesinlikle yer almaması gerektiğini söyleyenlerin yanı sıra bu olgunun bahsi geçen eserlerde yer alabileceğini ifade edenler de azımsanmayacak sayıda. Şiddetin çocuk kitaplarında olması gerektiğini ifade edenler, bu olgunun çocuk okurda ruhsal tahribat yaratmayacak şekilde yer almasını önemli bulmaktadırlar. Literatürde, şiddet içeren çocuk kitapları birçok araştırmacı tarafından çocuk edebiyatı ilkelerine göre incelenmiş, bu kitapların çocuğa uygun olup olmadığı hususunda çeşitli yorumlarda bulunulmuştur. Fakat şiddet içeren kitaplar hakkında konunun öznesi olan çocuklarla uygulamalı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çocuk okurun algılarını ve konu hakkındaki düşüncelerini ortaya koyması bakımından bu çalışmanın özgün bir çalışma olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aktaş, E. ve Uzuner Yurt, S. (2017). Çocuk edebiyatı açısından Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde çocuğa göre olmayan unsurlar. *International Online Journal of Educational Sciences*, 9(1), 207-223.
- Aydın, B. (2010). *Çocuk ve ergen psikolojisi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Bölükbaş, F. (2003). Beyaz Lale öyküsünün şiddet-çocuk psikolojisi bağlamında değerlendirilmesi. *Çocuk Edebiyatına ve Çocuk Hekimliğine Yansıyan Şiddet Sempozyumu* içinde (s. 65-70). Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi.
- Büyükkavas Kuran, Ş. ve Ersözlü, Z. N. (2009). Sınıf öğretmenlerinin çocuk edebiyatına ilişkin görüşleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 1-17.
- Calp, M. (2017). *Edebiyat bilgi ve kuramları* (1. Baskı). İstanbul: Nobel Yayınları.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni: Nicel, nitel ve karma yöntem yaklaşımları* (4. Baskı Çev. Ed. Selçuk Beşir Demir). Ankara: Eğiten Kitap Yayınları.

- Dağlıoğlu, H. E. ve Çamlıbel Çakmak, Ö. (2009). Okul öncesi çocuklarına yönelik yayınlanan hikâye kitaplarının şiddet ve korku öğeleri açısından incelenmesi. *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 23(3), 510-534.
- Deveci, H., Karadağ, R., ve Yılmaz, F. (2008). İlköğretim öğrencilerinin şiddet algıları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(24), 351-368.
- Dilidüzgün, S. (1996). *Çağdaş çocuk yazını* (1. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dinçer, F. ve Yüksel, M. (2018). Aile içi şiddete şahit olan çocuklar: Bir alanyazın derlemesi. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 130-141.
- Durualp, E., Çiçekoğlu, P. ve Durualp, E. (2013). Sekizinci sınıf öğrencilerinin kitap okumaya yönelik tutumlarının internet ve kitap okuma alışkanlıkları açısından incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2(1), 115-132.
- Fırat, H. (2012). *Okul öncesi dönem çocuklarına yönelik hazırlanan masal ve öykü kitaplarının korku ve şiddet öğeleri açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Fırat, H. ve Çeker, S. (2016). Çocuk kitaplarında dilin şiddet aracı olarak kullanımı. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Özel Sayı*, 83-107.
- Fırat, H., Güleç, H. ve Şahin, Ç. (2013). Okul öncesi dönem çocuklarına yönelik hazırlanan masal ve öykü kitaplarının korku ve şiddet öğeleri açısından incelenmesi. *International Journal of Social Science*, 6(5), 217-241.
- Fırtına, Ö. (2003). Alman çocuk edebiyatında şiddet unsuruna bir örnek. *Çocuk Edebiyatına ve Çocuk Hekimliğine Yansıyan Şiddet Sempozyumu* içinde (s. 27-31). Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi.
- Gözütok, F. D., Er, K. O. ve Karacaoğlu, C. (2006). Okulda dayak (1996 ve 2006 yılları karşılaştırması). *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, 75, 227-236.
- Gündüz, B. (2015). *Üniversite I. sınıf öğrencilerinin kitap okuma alışkanlıkları ve eleştirel okuma becerileri üzerine bir durum çalışması* (Yüksek lisans tezi). Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Güney, N. (2007). *Kemalettin Tuğcu'nun elli romanında ölüm ve şiddet konusunun incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Erzurum.
- İçözü, N. (2003). Kim korkar palyaçodan ya da şeytan bunun neresinde?. *Çocuk Edebiyatına ve Çocuk Hekimliğine Yansıyan Şiddet Sempozyumu* içinde (s. 58-63). Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi.

- İlkan, İ. ve Koç, Y. (2003). Edebiyatta çocuğa yansıyan sosyolojik ve psikolojik şiddet eylemi üzerine. *Çocuk Edebiyatına ve Çocuk Hekimliğine Yansıyan Şiddet Sempozyumu* içinde (s. 10-16). Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi.
- Kandemir, H. ve Demiroğlu Memiş, A. (2019). Beşinci sınıf öğrencilerinin üstbilişsel okuduğunu anlama farkındalığı ile okuduğunu anlama ve okuma tutumlarının incelenmesi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5, 67-82.
- Kaya, M. ve Erdem, İ. (2020). Çocuk edebiyatı eserlerinin 7. sınıf öğrencilerinin empati becerisinin gelişimine etkisi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 79-114.
- Kaya, M. ve Tanrıverdi, S. (2020). Sorun odaklı bir durumdan çözüm odaklı bir duruma yöneliş: edebî eserlerde karakter tahlili. *Journal of History School*, 46, 1784-1798.
- Koşmak, F. (2003). Jose Mauro de Vasconcelos'un Şeker Portakalı adlı eserinde görünen çocuğa yönelik şiddet. *Çocuk Edebiyatına ve Çocuk Hekimliğine Yansıyan Şiddet Sempozyumu* içinde (s. 125-130). Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi.
- Köseoğlu, E. (2011). *İlköğretim 7. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Kuzu, T. (2003). Masallarda üvey anne şiddeti. *Çocuk Edebiyatına ve Çocuk Hekimliğine Yansıyan Şiddet Sempozyumu* içinde (s. 22-26). Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi.
- Lukens, R. J. (2002). *A critical handbook of children's literature* (7th edition). USA: Diane Publishing.
- Meral, A. (2016). *Ömer Seyfettin öykülerinin çocuk edebiyatı ölçütleri açısından değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Neydim, N. (2003). *Çocuk edebiyatı*. İstanbul: Bu Yayınevi.
- Nimon, M. (1993). Violence in children's literature today [microform] / *Maureen Nimon*
Distributed by ERIC Clearinghouse, [Washington, D.C.]
<http://www.eric.ed.gov/contentdelivery/servlet/ERICServlet?accno=ED399935>
- Öztürk, H. (2017). *Çocuk edebiyatında ölüm teması (Okur merkezli bir araştırma)* (Doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Sallabaş, M. E. (2008). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin okumaya yönelik tutumları ve okuduğunu anlama becerileri arasındaki ilişki. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(16), 141-155.

- Sever, S. (2002). Çocuk kitaplarına yansıtılan şiddet (Milli Eğitim Temel Yasası ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme bağlamında bir değerlendirme). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35(1), 25-37.
- Sivri, M. (2003). Kafka'nın "Babama Mektubu" ve Susanna Tamaro'nun "Öyle Bir Çocukluk (Tek Ses İçin)" adlı öyküsünde kötü tanımlanmış çocukların dramı ve şiddetin kaynağı. *Çocuk Edebiyatına ve Çocuk Hekimliğine Yansıyan Şiddet Sempozyumu* içinde (s. 81-98). Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi.
- Şenol, D. ve Mazman, İ. (2014). Çocuğa uygulanan şiddet: Türkiye özelinde sosyolojik bir yaklaşım. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (26), 11-17.
- TBMM. (2007). *Türkiye'de ortaöğretime devam eden öğrencilerde ve ceza ve infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlü çocuklarda şiddet ve bunu etkileyen etkenlerin saptanması*, Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, (Nu: 10/337, 343, 356, 357).
- Tosunoğlu, M., Haktanır, G., Çocuk, H. E. ve Gök, Z. (2008, Mart). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerine göre Ömer Seyfettin*. II. Düünden Bugüne Ömer Seyfettin Sempozyumu'nda sunulan sözlü bildiri, Balıkesir.
- Turan, L. (2013). Çocuk yayınlarında yer alan bazı olumsuzluklar. Yılar ve Turan (Ed.), *Eğitim fakülteleri için çocuk edebiyatı* içinde(4. Baskı, ss. 201-224). Ankara: Pegem Akademi.
- Türcan Yüksel, G. (2008). *9-11 yaş grubu çocukları için Ömer Seyfettin'in öyküleri ile ilgili bir değerlendirme* (Yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Ustaoglu, P. (2006). *Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde çocuğa görelilik açısından olumluluklar ve olumsuzluklar* (Yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Yavuzer, H. (1987). *Çocuk psikolojisi* (3. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldız, Ç. (2009). *İlköğretim öğrencilerinin çocuk kitaplarına ilişkin görüşleri* (Yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Summary

Statement of Problem

Children's literature works dealing with the phenomenon of violence, which reveals its existence more and more day by day, has always been a controversial subject. Should violence which is one of the traumatic issues be in children's literature products or not? The number of studies written around this question is increasing day by day with the phenomenon of violence. As well as those people who say that violence should not be included in children's books, there are a considerable number of people who argue that the phenomenon of violence, which takes place in the daily life of the child and which is very prominent through media, should be included in children's books. If everything in children's lives can find a place in children's books, attention should be paid to the way they are shared with the child. In this case, it is necessary to identify qualified works and give them to children at appropriate times. Based on this idea, it is crucial to choose works that will not cause damage to the child's spiritual world and according to the expression of Turan (2013) are prepared by avoiding an unlimited freedom that makes violence reasonable, as well as avoiding falling into the trap of didacticism. Identifying these reactions of the participants, their perceptions about the phenomenon of violence and the intersections in their experiences requires a detailed examination of the process.

In the study, "What are the reactions of middle school 5th grade students against Ömer Seyfettin's violent works?" In line with the main problem, answers were sought for various problems.

Method

Therefore, one of the qualitative patterns, phenomenology was used in the research. Phenomenology is a research model used to investigate the phenomena that people are aware of in daily life but do not have detailed information (Yıldırım & Şimşek, 2016). The study group of the research consists of 20 fifth grade students studying at the Van Ahmet Yesevi Borsa Istanbul Secondary School in the central district of Tusba, Van. While determining the study group of the research, several purposeful sampling methods were used. Data collection tools such as observation and interview were used to determine students' reactions. In order to strengthen the data, library records, reader autobiographies and reader biographies written by the Turkish teacher were also used. Content analysis was preferred to determine the concepts and relationships needed to explain and interpret the reactions of middle school 5th grade

students to violent works. The basis of content analysis is “to gather similar data within the framework of certain concepts and themes and to interpret them in a way that the reader can understand” (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 242). In this study, the written responses of the study group against violent works were subjected to content analysis, and these analyzes were supported by the data obtained as a result of observations and interviews. In the analysis of the data, two different coders, who are experts in the field of Turkish education, were used to determine whether the categories determined by the researcher reflected the content sufficiently. The categories were determined after consensus was reached between the coders. Inter-coder reliability was found to be 85%. In addition, the written data obtained from the focus group interview conducted approximately 6 months after the application was analyzed and coded in order to determine which aspects and how much each work read to the study group was remembered and whether the violence in the works was remembered.

Findings

The students in the study group believe that the works they read can create a change of emotion in them. It was seen that students with advanced and intermediate reading habits used more detailed expressions about which feature of a work affected them more than lower-level readers. Most of the students in the study group stated in a book they read that if the hero was exposed to violence, they would give emotional reactions such as sadness, anger and fear. Almost all of the students in the study group think that the case of violence will affect a work negatively in terms of literature and make it a bad work. Most of the students in the study group stated that they would be disturbed mostly by physical violence according to the type of violence, and by the characteristics of the hero, women and children being exposed to violence the most, in a book they read. Students' violent works; It was observed that he gave reactions such as escape from the causes of violence, escape from violence itself, escape from the consequences of violence, acceptance / approval.

Conclusion

As a result, it was determined that the reactions of the students differed according to the level of reading habit, recent life related to violence and gender. In addition, it has been observed that the type of violence is effective in the emergence of reactions. Based on these results, various suggestions have been made to teachers and researchers.